

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ТОПЧІЙ ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.85:347.23

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ
У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Університеті державної фіскальної служби України, Міністерство фінансів України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **Джу́жа Олександр Миколайович**, Національна академія внутрішніх справ, головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **Харченко Вадим Борисович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6;

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **Копотун Ігор Миколайович**, Академія ГУСПОЛ (Чеська республіка), проректор з міжнародних зв'язків;

доктор юридичних наук **Пузирьов Михайло Сергійович**, Академія Державної пенітенціарної служби, заступник начальника кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології.

Захист відбудеться 7 листопада 2020 року о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 5 жовтня 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Початок ХХІ століття в Україні ознаменувався соціально-економічними перетвореннями, що вимагали реформування правової бази тих суспільних відносин, які пов'язані з охороною і використанням інтелектуальної власності. Проблема забезпечення охорони інтелектуальної власності є для України важливою, актуальною і комплексною, від вирішення якої багато в чому залежить збереження та примноження інтелектуального потенціалу, культурної спадщини, міжнародного авторитету й зниження кримінальної напруженості в країні. У зв'язку з цим Стратегією сталого розвитку «Україна–2020» (2015), з метою впровадження європейських стандартів життя та виходу України на провідні позиції у світі, передбачено проведення реформи захисту інтелектуальної власності (вектор безпеки), перетворення України у державу із сильною економікою та з передовими інноваціями (вектор розвитку).

Сучасний рівень розвитку світового культурного простору характеризується активним обігом об'єктів інтелектуальної власності, які виступають не тільки як товар, але й як джерело отримання незаконних доходів. В Україні вже сформувався кримінальний бізнес, що дає значні прибутки і не потребує великих капіталовкладень чи розробки складних механізмів вчинення злочинів. У ході злочинної діяльності у сфері інтелектуальної власності порушуються, по-перше, права осіб, які створюють об'єкти інтелектуальної власності, по-друге, права суб'єктів, які є власниками прав на ці об'єкти, по-третє, права держави, яка недоотримує значну кількість податкових надходжень до бюджету, по-четверте, відбувається об'єднання злочинців, які порушують своєю діяльністю зазначені права, із злочинними групами, які відмивають кошти і використовують їх не тільки з метою незаконних операцій, але і в корупційних цілях.

Так, результати аналізу статистичних даних свідчать про небувале зростання злочинності у сфері інтелектуальної власності, зокрема за період з 2007 до 2013 років було зареєстровано (обліковано) 4285 злочинів (кримінальних правопорушень), що посягали на право інтелектуальної власності. Середньорічний приріст цих правопорушень становив 10,3 %, до 2015 року, темпи зростання становили 119,3 %. З 2014 до 2016 років кількість відомостей про правопорушення, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань, зросла на 12,8 %. У 2019 році правоохоронними органами було зареєстровано близько 7 тис. кримінальних правопорушень (+8,4 % порівняно з 2014 р.), вилучено контрафактної продукції на суму 1 млрд грн, приріст до 2007 року становив 1177,3 %. Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33,0 %, а закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 27,0 %. Негативною також є динаміка і щодо викритих угруповань з корумпованими (–66,0 %), міжрегіональними (–50,0 %) і транскордонними (–50,0 %) зв'язками. Це, у свою чергу, впливає на ефективність розслідування таких злочинів, притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які порушують авторські та суміжні з ними права, високий рівень латентності (84 %), низьку ефективність заходів запобігання.

Варто зазначити, що Кримінальний кодекс (далі – КК) України не використовує терміну «інтелектуальна власність», а оперує такими поняттями як «авторське право» та «суміжні права» (ст. 176), «винахід», «корисна модель», «промисловий зразок», «топографія інтегральних мікросхем», «сорт рослин», «раціоналізаторська пропозиція» (ст. 177), «знак для товарів і послуг», «фірмове найменування», «кваліфіковане зазначення походження товару» (ст. 229), «комерційна таємниця» (ст.ст. 231, 232).

Ефективне виконання державою і суспільством завдань із забезпечення захисту інтелектуальної власності в Україні практично неможливе без відповідного ґрунтового організаційного та наукового забезпечення вирішення її теоретичних та прикладних проблем. Належне функціонування системи захисту інтелектуальної власності неможливе без достатньо обґрунтованих теорією науково-методичних напрацювань, які будуть позитивно сприйняті та оцінені практикою. Останнє залежить від здатності науковців до фундаментального розуміння складних філософських, соціальних, політичних та правових явищ сучасності. Водночас державна система правової охорони інтелектуальної власності показує низьку ефективність у розв'язанні ключових завдань і нездатність забезпечити розвиток сфери інтелектуальної власності як важливого елемента національної інноваційної системи та базису інноваційної економіки держави. Недосконала та інертна на зміни система державного управління сферою правової охорони інтелектуальної власності призвела до відсутності істотного прогресу в адаптації законодавчої та нормативно-правової бази до сучасних економічних та політичних умов (боротьба з «патентним тролінгом», інтернет-піратством, задоволення потреб ІТ-галузі, військово-промислового та агропромислового комплексів тощо).

Результати проведеного дослідження показали, що співробітники правоохоронних органів відчують труднощі не тільки при кваліфікації злочинів, але й під час здійснення заходів по їх запобіганню, оскільки законодавча база швидко змінюється, відсутні науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення запобіжної діяльності. Ці обставини свідчать про необхідність проведення науково обґрунтованого дослідження злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Пошук шляхів вирішення проблем запобігання злочинам був предметом активних дискусій вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: П. П. Андрушка, Ю. М. Антоняна, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, П. С. Берзіна, Р. В. Вереші, Б. В. Волженкіна, А. Ф. Волобуєва, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, Н. О. Гуторової, І. М. Даньшина, Ю. М. Демідова, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, О. О. Жижиленка, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, К. Є. Ігошева, С. М. Іншакова, О. Г. Кальмана, М. В. Карчевського, І. М. Копотуна, О. М. Костенка, О. Є. Користіна, Н. Ф. Кузнецової, О. Г. Кулика, О. М. Литвинова, С. Я. Лихової, В. В. Лунєєва, М. І. Мельника, О. В. Негодченка, В. І. Осадчого, А. В. Савченка, Н. Х. Устаєвої, В. В. Чернея, С. С. Чернявського, В. І. Шакуна та ін.

Проблеми кримінально-правового запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності у контексті запозичення європейського досвіду висвітлив В. Б. Харченко у докторській дисертації «Кримінально-правова охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні: перспективи розвитку та гармонізації з європейським законодавством» (Харків, 2011). Значну увагу проблемі

кримінологічного дослідження злочинності у сфері інтелектуальної власності присвятила А. А. Ломакіна у кандидатській дисертації «Злочини у сфері інтелектуальної власності: кримінологічне дослідження» (Харків, 2017). Детальний кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинності у сфері інтелектуальної власності у кандидатських дисертаціях здійснили О. В. Новіков «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності» (Харків, 2015) та В. В. Костюк «Кримінологічна характеристика злочинності у сфері інтелектуальної власності» (Ірпінь, 2019). Особливості кримінально-правового запобігання злочинів у сфері інтелектуальної власності розглядав І. М. Романюк у кандидатській дисертації «Кримінально-правова характеристика злочинів, що посягають на інтелектуальну власність в Україні» (Львів, 2018).

Сформульовані зазначеними авторами положення в галузі кримінального права, кримінології, кримінальної психології мають важливе наукове і практичне значення. Водночас сучасні реалії стану злочинності у сфері інтелектуальної власності показують, що вона набула принципово нової якості, трансформуючись в організовані, корупційні і навіть транснаціональні злочинні об'єднання. Саме тому організація системного запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності має стати одним із пріоритетних завдань державної політики й потребує детального вивчення криміногенної природи цього явища, її витоків та особливостей, сфери діяльності й суб'єктного складу, наукового обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі запобігання їй в Україні, вжиття дієвих національних та міжнародних заходів і поглиблення правоохоронної співпраці. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності (розпорядження Кабінету Міністрів України № 321/2002), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 287/2015) та зобов'язань, узятих Україною на виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Плану заходів з її імплементації, Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, для захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів приватного сектору, суспільства та держави від загроз організованої злочинної діяльності, у тому числі Дохійської декларації про включення питань запобігання злочинності та кримінального судочинства до ширшого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях, а також участі громадськості (Тринадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Катар, Доха, 2015 р.); Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015), Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента України № 1000/2011), Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України № 275/2015), Пріоритетних напрямів

розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), а також згідно з тематикою науково-дослідних робіт Університету державної фіскальної служби України на 2018–2020 роки «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (№ 0111U0011288) та «Теоретико-прикладні основи забезпечення якості кримінального законодавства у сфері боротьби із злочинністю» на 2016–2020 роки (№ 0116Y006148).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Університету державної фіскальної служби України від 5 березня 2015 р. (протокол № 8), уточнено рішенням Вченої ради Університету державної фіскальної служби України від 21 лютого 2018 р. (протокол № 2).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв’язання комплексної науково-прикладної проблеми запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні за допомогою кримінологічних засобів, що полягає у формуванні цілісної концепції з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- розкрити генезис сфери інтелектуальної власності як об’єкта кримінологічного дослідження;
- з’ясувати сучасний стан правової політики держави у сфері захисту права інтелектуальної власності в Україні;
- проаналізувати становлення та розвиток кримінально-правової охорони інтелектуальної власності;
- охарактеризувати стан, структуру та динаміку злочинів у сфері інтелектуальної власності в Україні;
- оцінити вплив глобалізаційних процесів на поширення злочинів у сфері інтелектуальної власності;
- надати характеристику осіб, які вчиняють злочини у сфері інтелектуальної власності;
- систематизувати зарубіжну практику встановлення кримінально-правової відповідальності у сфері інтелектуальної власності;
- вивчити міжнародний досвід запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності;
- запропонувати шляхи імплементації зарубіжного досвіду запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні;
- визначити напрями удосконалення національного законодавчого та іншого нормативно-правового забезпечення запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності;
- розробити систему спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності;
- сформулювати концептуальне бачення індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності, зокрема шляхом посилення в цьому ролі органів Національної поліції;

– розглянути організаційно-правові засади забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності в Україні.

– запропонувати напрями взаємодії правоохоронних органів України та інших суб'єктів у виявленні й припиненні злочинів у сфері інтелектуальної власності;

– сформулювати пріоритетні напрями удосконалення забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності в Україні.

Об'єкт дослідження – злочинність у сфері інтелектуальної власності як негативне соціальне явище, а також суспільні відносини, пов'язані з виявленням, припиненням і попередженням її кримінально караних виявів.

Предмет дослідження – запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема системно-структурний – для аналізу злочинності у сфері інтелектуальної власності та запобігання їй як цілісної теоретико-прикладної проблеми в межах усієї роботи (розділи 1–5); історико-правовий – у процесі розкриття генезису ключових етапів становлення та розвитку досліджуваних явищ, сучасного стану наукових досліджень, законодавства й правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 1.2, 5.1); формально-логічний – з метою надання кримінально-правової та кримінологічної характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1–2.3); компаративістський – для виявлення особливостей запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні та зарубіжних країнах, а також оцінки можливостей упровадження іноземного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (підрозділ 5.3, розділ 3); контент-аналізу – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 2.1–2.3, 4.2, 4.3); моделювання – при формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо удосконалення кримінологічного запобігання та практики його застосування (розділи 1–5); логіко-нормативний – для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання злочинам правоохоронними органами України (підрозділи 1.2, 1.3, 4.1, 4.2, 5.1); соціологічні методи (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм й організаційних заходів (розділи 4–5); статистичний метод – для здійснення аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1, 2.3, 4.2, 5.2).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані державної та відомчої статистичної звітності за 2013–2019 роки; узагальнені матеріали вивчення 482 кримінальних проваджень, відкритих за ознаками ст. ст. 176, 177, 203-1, 229, 231, 232 КК України упродовж 2013–2018 рр. з усіх регіонів країни; зведені дані опитувань 56 прокурорів, 181 слідчих та 219 співробітників підрозділів захисту економіки, кіберполіції Національної поліції України в Дніпропетровській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській, Сумській, Чернігівській областях і місті Києві, які безпосередньо

здійснювали виявлення і розслідування таких злочинів; офіційні аналітичні звіти Генеральної прокуратури України, МВС України, Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державної судової адміністрації України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні дослідженням з аналізом комплексу теоретичних підходів до формування концепції запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності, що надало можливість обґрунтувати низку положень і висновків, спрямованих на удосконалення законодавства та практики його застосування правоохоронними органами. Зокрема:

вперше:

- розроблено та запропоновано Стратегію захисту сфери інтелектуальної власності на період 2021–2025 роки, яка визначає візію та перспективи національної системи захисту інтелектуальної власності, стратегічні цілі, шляхи їх досягнення та дії щодо їх реалізації, а на її виконання – Державну соціальну програму захисту сфери інтелектуальної власності на період до 2025 року, яка містить механізми захисту порушених прав інтелектуальної власності, притягнення винних до відповідальності, а також можливість вчинення превентивних заходів щодо недопущення порушення таких прав й стимулює суб'єктів на створення та реєстрацію (патентування) творів авторського права та об'єктів промислової власності;

- сформульовано наукове визначення «злочини у сфері інтелектуальної власності»: це суспільно-небезпечні, протиправні, винні, кримінально-карані діяння, об'єктом яких виступає сукупність визначених законом майнових і немайнових особистих прав інтелектуальної власності, які нерідко набувають форми організованої і транснаціональної злочинності, й завдають збитки не тільки власникам прав інтелектуальної власності, а й спричиняють значні негативні наслідки соціального, економічного та міжнародно-політичного характеру;

- виокремлено основні етапи трансформації правопорушень у сфері інтелектуальної власності та генезис кримінологічних поглядів на цей соціально-правовий феномен у світовому й вітчизняному вимірах, а на цій основі – ключові тенденції його прогнозованого розвитку, зокрема виявлено кореляційні зв'язки між інтенсивністю глобалізаційних процесів і негативними показниками динаміки злочинності;

- здійснено теоретичну класифікацію злочинів у сфері інтелектуальної власності залежно від криміналізації суспільно небезпечних діянь у національному кримінальному законодавстві та міжнародних правових актах, на такі, що пов'язані зі створенням та функціонуванням організованих злочинних угруповань;

- з'ясовано місце запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності у системі національної безпеки країни, що полягає в реалізації на загальнодержавному та галузевому (міжгалузевому) рівнях комплексу кримінально-правових та кримінологічних заходів з метою аналізу кримінологічної ситуації, що характеризує ринок інтелектуальної власності, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють учиненню правопорушень, викриття осіб (злочинних груп та об'єднань), які вчиняють злочини, припинення злочинних дій на стадіях підготовки або замаху, а

також відвернення (мінімізації) їх негативних наслідків (відшкодування збитків, відновлення прав) для громадян, суспільства й держави;

– з огляду на виявлені тенденції розвитку криміногенних явищ і процесів у сфері інтелектуальної власності здійснено прогноз перспективних змін криміногенної ситуації у найближчі роки (2020–2025), на основі чого розроблено проекти Антикорупційної програми у сфері інтелектуальної власності України та його органів і Комплексного цільового плану запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності на 2020–2025 роки, що містять комплекс заходів правового та організаційного характеру;

удосконалено:

– підходи до розмежування та конкретизації завдань і функцій державних органів, які уповноважені запобігати злочинам у сфері інтелектуальної власності, з визначенням на основі європейського досвіду та міжнародної практики головного суб'єкта у загальнодержавній структурі (шляхом створення в системі Національної поліції України спеціального підрозділу по боротьбі зі злочинністю у сфері інтелектуальної власності), а також законодавчим врегулюванням віднесення інших суб'єктів (Департамент розвитку сфери інтелектуальної власності Мінекономрозвитку, Державна організація «Національний офіс інтелектуальної власності», Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності») до переліку органів, які беруть участь у боротьбі з цією злочинністю;

– визначення головних детермінантів, що сприяють вчиненню та приховуванню злочинів у сфері інтелектуальної власності, обумовлюють активність у ній злочинних угруповань, які розподілено як за природою (економічні, політичні, соціальні, правові та організаційні), так і за характером впливу (безпосередньої дії та опосередковані);

– систему заходів запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні з розподілом на загальнодержавні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання, у межах усунення недоліків чинної системи контролю та захисту сфери інтелектуальної власності, уповноважених осіб на здійснення заходів запобігання злочинам;

– правові та організаційні засади взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими правоохоронними органами України та зарубіжних країн, Департаменту розвитку сфери інтелектуальної власності, інших державних органів, неурядових організацій, міжнародних організацій і представників громадськості у виявленні та припиненні злочинної діяльності у сфері інтелектуальної власності;

дістало подальший розвиток:

– наукове бачення варіантів законодавчого унормування положень Особливої частини КК України шляхом виокремлення кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності у розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності»;

– зміст елементів кримінологічної характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності в Україні, зокрема відомості про стан, структуру й динаміку кримінально караних діянь цієї категорії, причини та умови, які сприяють їх учиненню, соціально-психологічні ознаки правопорушників; також наведено кореляційні зв'язки між окремими елементами, зокрема, доведено зв'язок

поведінки особи злочинця зі ступенем латентності злочинів та ефективністю вжиття кримінологічних заходів;

- наукове бачення напрямів підвищення якості статистичної звітності та аналізу діяльності правоохоронних органів з обліку кримінальних правопорушень, що стосуються сфери інтелектуальної власності, відповідних обліків органів судової влади щодо результатів розгляду судами кримінальних проваджень за правопорушеннями цієї категорії;

- модель механізму міжнародного співробітництва у запобіганні злочинам у сфері інтелектуальної власності на двосторонній та багатосторонній основах, у тому числі з використанням можливостей Інтерполу та Європолу;

- з урахування критеріїв прогностичної оцінки змін злочинності, основні напрями запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності органами Національної поліції України (слідчими, оперативними підрозділами, кіберполіції), а також створення Національного органу інтелектуальної власності, підпорядкованого Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (Мінекономіки);

- створення на засадах експерименту оперативно-профілактичних підрозділів кримінальної поліції, на базі яких можна було б випробувати саму ідею оперативно-розшукової профілактики злочинів, відпрацювати форми і методи цієї роботи у сучасних умовах діяльності Національної поліції України;

- пропозиції стосовно підготовки щорічної Національної доповіді про реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності та спеціальних звітів про стан злочинності у цій сфері в Україні, основні напрями, результати боротьби з нею та ресурсні потреби.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дослідження є конкретним внеском як у кримінологічну науку, так і практику запобігання злочинам, оскільки сприяють удосконаленню правових та організаційних засад діяльності правоохоронних органів і судових інституцій. Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

- законотворчій діяльності – при опрацюванні проектів змін і доповнень до кримінального законодавства, законодавчих актів регулятивного характеру, Закону України «Про запобігання корупції», проектів положень й інструкцій спеціального характеру, а також запровадження Державної програми невідкладних заходів із запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності на 2020–2025 роки (Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльності Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності № 147/4-18 від 24 грудня 2019 року № 147/4-18);

- діяльності правоохоронних органів – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України від 25 вересня 2019 року);

– освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», Національної академії внутрішніх справ від 23 грудня 2019 року, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара від 8 січня 2020 року; Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Державного науково-дослідного інституту МВС України від 29 серпня 2019 року, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара від 10 січня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У статті, написаній у співавторстві з О. М. Джужею, здобувачеві належить питання проблем забезпечення безпеки та захисту інтелектуальної власності в державі. У статті, підготовленій у співавторстві з Д. М. Тичиною, здобувачем особисто проведено аналіз формування інформаційного простору, заснованого на використанні сучасних інформаційних технологій та розроблено напрями захисту комп'ютерної інформації від несанкціонованого (незаконного) втручання. Власні теоретичні розробки здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях становлять більше 50 %. Наукові положення і результати кандидатської дисертації повторно на захист докторської дисертації не виносяться.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, конгресах, зокрема: «Державо-та правотворчі традиції українського народу (до 150-річчя М. С. Грушевського)» (м. Ірпінь, 23 листопада 2016 р.); «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 23–24 березня 2018 р.); «Проблеми реформування кримінальної юстиції України» (м. Чернівці, 17–18 травня 2018 р.); «Моніторинг реалізації законодавства України про національну безпеку: сучасні виклики та реалії» (м. Київ, 27 вересня 2019 р.); «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (м. Запоріжжя, 26-27 жовтня 2018 р.); «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (м. Харків, 2–3 листопада 2018 р.); «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Дніпро, 2–3 листопада 2018 р.); «Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи» (м. Дніпро, 8–9 листопада 2018 р.); «Одеські юридичні читання» (м. Одеса, 9 листопада 2018 р.); «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 9–10 листопада 2018 р.); «Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки» (м. Київ, 9–10 листопада 2018 р.); «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 16–17 листопада 2018 р.); «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Харків, 16–17 листопада 2018 р.);

«Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 23–24 листопада 2018 р.); «Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки» (м. Ірпінь, 23 листопада 2018 р.); «Модернізація законодавства та правозастосування: вимоги часу» (м. Київ, 6 грудня 2018 р.); «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 7 грудня 2018 р.); «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 1–2 березня 2019 р.); «ІІІ Всеукраїнські науково-правові читання пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник» (м. Ірпінь, 17 жовтня 2019 р.); «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки» (м. Ірпінь, 12 грудня 2019 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені в одній одноособовій монографії, 15 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 6 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях інших держав з наряду, з якого підготовлено дисертацію, 20 працях апробаційного характеру та 2 публікаціях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, що містять 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 499 сторінок, з яких основний текст дисертації займає 406 сторінок, список використаних джерел розташований на 43 сторінках (452 найменування), додатки – на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, в яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження сфери інтелектуальної власності» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Генезис сфери інтелектуальної власності як об'єкта кримінологічного дослідження»* аргументовано, що право інтелектуальної власності – це сукупність юридичних норм та правил, що регулюють відносини інтелектуальної власності, а також суміжні з цими відносинами особисті немайнові та майнові відносини, визначені у законі.

Об'єктами інтелектуальної власності, що мають грошове вираження, є: технічне нововведення; запатентована ідея; новаторське рішення менеджера, дизайнера, модельєра; перспективна соціальна модель тощо. Вони є наслідком лише розумової діяльності людини, особистої творчості автора. Суб'єктами ж права

інтелектуальної власності виступають як громадяни, так і юридичні особи, що часом веде до виникнення складних конфліктних ситуацій у взаєминах громадян – творців інтелектуальної власності та юридичних осіб, які претендують бути власниками результатів творчої діяльності.

Істотну відмінну рису інтелектуальної власності становить її характеристика як виняткового права, яким володіє власник (правовласник). Виключному праву притаманні одночасно три якості: а) ніхто не може вчиняти дії, які будь-яким чином обмежують права власника; б) результати творчої діяльності, які є об'єктами права інтелектуальної власності, можуть використовуватися третіми особами тільки за згодою правовласника; в) виключення можливості мати такий самий об'єкт на право власності в інших осіб, тобто цей об'єкт є індивідуальним, неповторним, створений творчими зусиллями конкретно визначених осіб. Створені громадянами чи юридичними особами об'єкти інтелектуальної власності мають деякі загальні ознаки. Усі вони є джерелами нової оригінальної інформації, яка втілюється в певних матеріальних носіях; мають вартісну оцінку і в змозі приймати форму товару, що є в обігу на ринку; належать до неспоживчих речей, тобто не амортизуються, не зношуються, а застарівають лише морально; будучи спочатку створеними в одному екземплярі, можуть потім тиражуватися, безконтрольно широко розповсюджуватися в будь-якій кількості копій і одночасно використовуватися необмеженим колом осіб; можуть фактично поширюватися і використовуватися на будь-якій території, обмеження якої є важким або неможливим.

У підрозділі 1.2 *«Правова політика держави у сфері захисту права інтелектуальної власності в Україні»* встановлено, що з 1991 року в Україні було сформовано законодавчу базу у сфері інтелектуальної власності, що включає положення Конституції України, Книгу 4 «Інтелектуальна власність» Цивільного кодексу України, положення Господарського кодексу України, Кримінального кодексу України, Митного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та ряду процесуальних кодексів, 11 спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності («Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» тощо), міжнародні договори, укладені Україною, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади України. При цьому процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері інтелектуальної власності було започатковано ще Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. (чинна з 1 березня 1998 р.), яка визначила зобов'язання України (стаття 50 та додаток III) забезпечити «рівень захисту, аналогічний існуючому у Співтоваристві, включаючи ефективні засоби забезпечення дотримання таких прав».

Позитивними зрушеннями для сфери інтелектуальної власності стали певні кроки, здійснені у 2017–2019 рр. На виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію у Верховній Раді України в цей період розглядалися урядові проекти законів щодо

внесення змін до національного законодавства про інтелектуальну власність (зокрема, № 9385, № 6023, № 5694, № 2258, № 2259), які пройшли різні стадії обговорення, але так і не були прийняті.

Разом із тим слід розуміти, що здійснення робіт з імплементації положень Угоди про асоціацію щодо охорони інтелектуальної власності потребує впровадження в Україні відповідного організаційного механізму. Суттєве значення для досягнення вказаної мети має врахування при наближенні законодавства нових актів Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності, рішень Суду Європейського Союзу щодо тлумачення положень актів Європейського Союзу, а також практики держав-членів Європейського Союзу з імплементації актів Європейського Союзу, визначення механізму наближення законодавства до актів Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності, як це встановлено для інших напрямів Угоди. Окрім євроінтеграційних спрямувань актуальним для України залишається питання розширення її участі у розробці міжнародних ініціатив у сфері охорони інтелектуальної власності в рамках Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Світової організації торгівлі, а також розгляд питання щодо доцільності приєднання до Європейської патентної конвенції, нових багатосторонніх міжнародних договорів: Пекінського договору про аудіовізуальні виконання та Марракеського договору про полегшення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору або іншими обмеженнями з причин інвалідності сприймати друковану інформацію до опублікованих творів.

Запобігання незаконному використанню об'єктів права інтелектуальної власності є одним з пріоритетних напрямів внутрішньої політики України й роботи правоохоронних органів. З цією метою необхідно подолати колізії і прогалини в законодавстві про інтелектуальну власність, зокрема, шляхом удосконалення та прийняття спеціальних законодавчих актів, зокрема прийняття Кодексу України про інтелектуальну власність.

У підрозділі 1.3 *«Становлення та розвиток кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в Україні»* з'ясовано особливості становлення кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в Україні, починаючи зі Зводу законів кримінальних, прийнятого у другій чверті XIX ст., та обґрунтовано необхідність урахування історично-правових аспектів кримінальної відповідальності за злочини у сфері інтелектуальної власності.

На основі вивчення правових джерел («Руської Правди», Статутів князів Володимира Святого та Ярослава Мудрого про церковні суди, Статутів Великого князівства Литовського, Соборного Уложення (1649 р.), Артикулу Воїнського (1715 р.), «Прав, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.), Уложення про покарання кримінальні та виправні (1845 р.), інших кодифікованих актів кримінального законодавства) підтверджено, що на теренах сучасної України були офіційно визнані майнові та особисті немайнові права авторів і винахідників, а їх порушення криміналізовано.

Констатовано, що виникнення інституту права на об'єкти інтелектуальної власності безпосередньо пов'язано із необхідністю врегулювання прав на результати творчої діяльності. Протягом 1991–1994 рр. були закладені основи законодавчої бази національної системи правової охорони результатів інтелектуальної діяльності.

У період з 1994 р. по 1999 р. визначилися напрями подальшого розвитку цієї системи з урахуванням наміру України вступити до Європейського Союзу та Світової організації торгівлі. Важливою подією стало закріплення у Конституції України права інтелектуальної власності (ст.ст. 41, 54). Обрана Україною стратегія побудови цивілізованих ринкових відносин, забезпечення соціально-орієнтованої економіки та інноваційного соціально-економічного розвитку, яка спирається, перш за все, на активізацію власного інтелектуального потенціалу, зумовила гостру необхідність формування ефективної правової системи охорони і захисту прав на інтелектуальну власність, а головними підставами криміналізації цієї сфери стали: достатньо великі матеріальні збитки, що обраховуються мільйонами гривень; прийняті Україною міжнародні зобов'язання; негативна кримінологічна динаміка; забезпечення економічної безпеки; необхідність удосконалення законодавчої та правозастосовної сфер діяльності, спрямованих на створення сприятливих умов для трансферу нових технологій.

Урахування історичних аспектів кримінально-правової відповідальності за злочини проти інтелектуальної власності дозволить удосконалити існуючу систему її охорони, що є одним із пріоритетних завдань України на сучасному етапі державотворення. За такого підходу наголошено на нагальній потребі вирішення ряду теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із з'ясуванням місця злочинів у сфері інтелектуальної власності у системі Особливої частини КК України, адже ці правопорушення, з урахуванням специфічних ознак, утворюють власну відокремлену самостійну групу кримінально протиправних посягань. Такий підхід дозволив би усунути наявні протиріччя, підвищити ефективність кримінально-правових гарантій конституційного права на охорону прав інтелектуальної власності, чітко розмежувати кримінальні правопорушення, правильно кваліфікувати та диференціювати покарання за їх вчинення. Крім того, невизначеність правових понять, що існує у чинному КК України у складах злочинів проти інтелектуальної власності, створює ґрунт для корупції, дозволяючи підмінити волю законодавця правозастосуванням на власний розсуд. Тому одним з основних завдань кримінально-правової охорони інтелектуальної власності має стати вироблення єдиного тлумачення положень чинного законодавства правозастосовними суб'єктами у сфері охорони прав інтелектуальної власності з метою недопущення порушень законодавства у цій сфері.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика злочинів у сфері інтелектуальної власності в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Рівень, структура, динаміка та географія злочинності у сфері інтелектуальної власності»* відзначається про те, що в Україні щорічно реєструється значна кількість злочинів у сфері інтелектуальної власності, а динаміка досліджуваної злочинності поступово зростає. На підставі аналізу кількісних та якісних показників робиться висновок про негативні тенденції розвитку злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Згідно зі статистичними даними, за останні 5 років до Єдиного реєстру досудових розслідувань унесено відомості щодо вчинення 6915 кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності та про направлення до суду матеріалів про вчинення 880 таких правопорушень, з яких за ст. 176 КК України –

445, за ст. 177 КК України – 8, за ст. 229 КК України – 175, за ст. 231 КК України – 201. Таким чином, лише кожне восьме звернення до правоохоронних органів мало судову перспективу. Тобто, не дивлячись на порівняно велику частку порушень прав інтелектуальної власності, лише незначна частка зареєстрованих кримінальних проваджень доходить до суду, що впливає на загальну криміногенну обстановку за даною категорією справ. Так, за ст. 176 КК України було розглянуто кримінальних проваджень лише: у 2013 р. – 142; 2014 р. – 64; 2015 р. – 65; 2016 р. – 26, 2017 р. – 28, 2018 р. – 20. Подібна картина притаманна й розгляду проваджень за іншими статтями КК України.

Ряд злочинів проти інтелектуальної власності (ч. 1 ст. 176 і 177, ст.ст. 203-1, 229, 231, 232 КК) віднесені КПК України до кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, які ініціюються потерпілим (правовласником). Часто проблема виникає на самому початку – внесення відомостей про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, – і має своє продовження у вигляді незацікавленості правоохоронних структур проводити якісне розслідування факту.

У напрямі захисту прав інтелектуальної власності в Україні доцільно враховувати досвід європейських країн. Останні тенденції у цьому напрямі містяться в опублікованому Відомством з інтелектуальної власності ЄС (EUIPO) звіті «Звіт про стан порушень прав інтелектуальної власності 2019: важливість прав інтелектуальної власності, порушення прав інтелектуальної власності та дії, вжиті для боротьби з нею» («2019 Status Report on IPR infringement: the importance of intellectual property rights, the infringement of intellectual property rights and the actions taken to combat it»). За оцінкою EUIPO щорічні збитки, спричинені підробкою та піратством у деяких секторах економіки ЄС, сягають 60 млрд. євро. Оновлений аналіз показує, що загальні втрати еквівалентні 7,4 % від загального обсягу продажів в ЄС у 11 досліджуваних секторах економіки. Аналіз показує, що в межах ЄС втрачаються до 468 000 робочих місць у цих сферах.

Наголошено на високому ступені латентності злочинів у сфері інтелектуальної власності (85 %). Основними її причинами є те, що: до правоохоронних органів інформація не надходить, так як громадяни зацікавлені у приховуванні незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності (81 %); потерпілі не звертаються до правоохоронних органів через невіру в їх можливість захистити населення та належним чином покарати злочинців (19 %). Причини укриття інформації від реєстрації полягають у відсутності: чітких норм, які визначають злочини у сфері інтелектуальної власності, передбачають відповідальність службових осіб (64 %); зацікавленості правоохоронних органів у виявленні латентних злочинів, так як це тягне додаткове навантаження в роботі й проблеми зі службовими особами (36 %). На ефективність запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності впливають організаційні прорахунки та порушення у діяльності слідчих й оперативно-розшукових підрозділах, органах прокуратури: відсутність ефективної відомчої системи заходів, спрямованих на своєчасне виявлення та усунення фактів укриття злочинів від реєстрації (41 %); недостатність контролю, аудиторських перевірок, ревізій, а також підкуп перевіряючих службових осіб (37 %); безвідповідальність керівників й співробітників правоохоронних органів (12 %).

Основними регіонами за кількістю виявлених злочинів у сфері інтелектуальної власності є м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Харківська та Одеська області, за ними слідує Запорізька, Львівська, Івано-Франківська та Луганська області.

У підрозділі 2.2 *«Детермінанти, що впливають на вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності»* виокремлено та проаналізовано різні чинники розвитку країни, які впливають на відтворення (поширення) окремих видів (груп) злочинів. З огляду на запропоновані відомими кримінологами (О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Литвинов та ін.) підходи, їх диференційовано на: економічні, політичні, соціальні, правові та організаційні.

До об'єктивних детермінант віднесено: економічні (зумовлені повільністю та суперечливістю економічних реформ з одночасним швидким розвитком нових технологій, що перетворило злочини проти інтелектуальної власності у надзвичайно прибутковий бізнес); політичні (пов'язані з нестабільністю курсу політичних реформ, «самоусуненням» держави від питань регулювання розвитку підприємництва); соціальні (нестабільність курсу соціальних реформ, що призвела до зниження платоспроможності населення); правові (незавершеність правової регламентації охорони інтелектуальної власності); організаційні (відсутність комплексної державної програми охорони інтелектуальної власності і належного державного контролю над дотриманням чинного законодавства). До спеціальних об'єктивних детермінант віднесено: високу латентність злочинів цього виду; послаблення виховних засад і поширення правового нігілізму населення щодо результатів інтелектуальної творчої діяльності; психологічні; технічні (недостатність технічних пристроїв, що перешкоджають незаконному використанню об'єктів інтелектуальної власності) та фізичні (неналежна охорона відповідних носіїв інформації тощо).

З'ясовано, що до суб'єктивних детермінант злочинів проти інтелектуальної власності належить низький професійний рівень підготовки працівників правоохоронних органів; недостатня штатна чисельність підрозділів, які здійснюють протидію злочинам проти інтелектуальної власності; недостатнє методичне забезпечення оперативних підрозділів Національної поліції України з попередження, виявлення і розкриття злочинів цього виду; недоліки технічного та інформаційного забезпечення цих оперативних підрозділів. До спеціальних суб'єктивних детермінант віднесені недоліки у діяльності суб'єктів інтелектуальної власності з охорони власного права інтелектуальної власності.

Негативним чином на ситуацію із кримінально-правовим захистом інтелектуальної власності впливають проблеми в судовій системі (навантаження суддів справами). Поріг настання кримінальної відповідальності щороку збільшується (зокрема, станом на 1 січня 2020 р. за ч.ч. 1 ст.ст. 176, 177, 229 КК складав 19210 грн.), що автоматично виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності навіть за виробництво фальсифікованої продукції, у випадку заподіяння правовласнику матеріальної шкоди у будь-якому меншому розмірі. Крім того, існує проблема визначення розміру матеріальної шкоди, завданої злочином. У передбачених ст.ст. 176, 177, 229 КК України діяннях злочинні наслідки у вигляді матеріальної шкоди є однією з кваліфікуючих ознак, однак на сьогодні на нормативному рівні відсутня затверджена методика визначення розміру

такої матеріальної шкоди, що призводить до суперечливої правозастосовчої практики та ускладнює кваліфікацію злочинів проти прав інтелектуальної власності. При цьому в Україні досить м'які, у порівнянні з розвинутими країнами, санкції за вчинення злочинів проти інтелектуальної власності. Відсутній єдиний підхід у визначенні санкцій за порушення прав інтелектуальної власності у ст.ст. 176, 177, 229 КК України, а розміри штрафів є суттєво меншими та не відповідають розмірам завданої матеріальної шкоди, які є обов'язковими для кваліфікації відповідних дій як злочинів. Санкції даних статей не містять й такого ефективного додаткового покарання як конфіскація та знищення усієї контрафактної продукції та знарядь і матеріалів, які використовувались для її виготовлення.

На ефективність кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності впливає й якість кримінального процесуального регулювання. Так, не отримання належним чином повісток про виклик, направлених слідчими, призводить до необґрунтованих перенесень слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та судових засідань, у зв'язку з чим проходять строки давності для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Поряд із цим спостерігається й множинність правоохоронних органів, які вправі розслідувати правопорушення, об'єктом яких є права інтелектуальної власності, недостатнім визнається й рівень кваліфікації правоохоронців для розслідування вказаної категорії злочинів. Крім того, в Україні практично не існує єдиної системи статистики об'єктів інтелектуальної власності, що не дозволяє забезпечити оперативне реагування на можливі спалахи злочинної активності у сфері інтелектуальної власності.

У підрозділі 2.3 «Характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері інтелектуальної власності» сформульовано узагальнене визначення особи злочинця у злочинах проти інтелектуальної власності, як сукупності найістотніших стійких соціальних властивостей та ознак, а також соціально значущих біопсихологічних особливостей певного індивіда, які об'єктивно реалізуються у конкретному злочині проти інтелектуальної власності, надаючи вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній у вчиненні такого злочину особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягується до кримінальної відповідальності.

Зроблено висновки щодо соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних рис особи злочинця у злочинах проти інтелектуальної власності. З'ясовано, що ці злочини, як правило, вчиняються чоловіками (у майже 89 % випадків) віком близько 30–35 років (у майже 69 % випадків), більше половини з яких (56,4 %) неодружені, мають вищу освіту (23,3 %, а 5 % з них – науковий ступінь) або середню (майже 68 %), менше половини з яких (48,6 %) були офіційно працевлаштовані, хоча більшість з них (56 %) є працездатними, і на момент скоєння злочину мали професію або навчалися. 62 % злочинців мали реєстрацію у тих містах України, в яких вони вчинювали злочини, а жителі сільської місцевості серед них майже не зустрічаються.

Дослідження морально-психологічних ознак особи злочинця дозволило виділити як найбільш поширену мотивацію задоволення власних абсолютних чи відносних потреб, набуття певного матеріального статусу, нових владних

повноважень, самоутвердження тощо. Також їх класифіковано на такі типи: 1) корисливий (43 %); 2) економічний (35 %); 3) ігровий (14 %); 4) випадковий (8 %).

Розділ 3 «Міжнародно-правові засади та зарубіжний досвід захисту прав інтелектуальної власності» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Зарубіжна практика встановлення кримінально-правової відповідальності у сфері інтелектуальної власності»* проаналізовано низку міжнародно-правових актів, зокрема Бернську конвенцію по охороні літературних і художніх творів, Всесвітню конвенцію про авторське право, Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), Директиви Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу, а також кримінальне законодавство зарубіжних країн (Голландії, Італії, Франції, Болгарії, Польщі, Литви, Естонської та Латвійської республік, КНР та держав-учасників СНД).

На думку дисертанта, уніфікація й гармонізація кримінального законодавства країн Європейського Союзу та країн СНД про відповідальність за посягання на інтелектуальну власність в цілому, і комп'ютерні програми і бази даних зокрема, є найважливішим засобом створення єдиної нормативно-правової бази міждержавного співробітництва у цій галузі.

У підрозділі 3.2 *«Міжнародний досвід запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності»* робиться висновок про те, що комплексний розробці заходів запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні сприятиме дослідження міжнародного досвіду боротьби з цим явищем.

Констатовано, що міжнародне суспільство потребує нової наукової парадигми, яка, відповідно до викликів постіндустріальної економіки в умовах кризового розвитку, дасть змогу виробити якісно нові підходи до формування системи економічної безпеки. Нині вплив сфери інтелектуальної власності на зміст та принципи функціонування системи економічної безпеки ряду провідних країн світу характеризується певними суперечностями (Індонезія, Китай, Німеччина, ОАЄ, США, Японія та ін.). Характер впливу визначається змістом форм та методів інституційного забезпечення економічної безпеки, при цьому роль держави в реалізації позитивного потенціалу цих інститутів як джерела позитивної макроекономічної динаміки є першочерговою.

Сукупність інтелектуальних відносин особливо яскраво і з найбільшою повнотою відображається у функціях економічної безпеки, які одночасно є і формами її прояву, зокрема: а) захисна – реалізація цієї функції безпосередньо пов'язана з формуванням і використанням ресурсного потенціалу економіки та визначенням триєдиного завдання забезпечення економічної безпеки: створення соціально-економічних ресурсів; захист інтелектуальних ресурсів країни від незаконного використання; захист національної економіки від зовнішнього соціально-економічного впливу; б) регулятивна – нейтралізація ризиків і забезпечення інтелектуальної безпеки за допомогою таких механізмів: внутрішньогосподарського, захисту власності, державного регулювання економіки; в) превентивна – спрямована на запобігання виникнення критичних ситуацій в економічних процесах (передбачає розробку заходів соціально-економічного та організаційно-технічного характеру); г) інноваційна – запровадження новітніх форм та методів захисту сфери інтелектуальної власності; д) соціальна – забезпечення

взаємореалізації інтелектуальних інтересів суб'єктів господарювання і соціальних груп.

У підрозділі 3.3 «Шляхи імплементації зарубіжного досвіду запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні» запропоновано створення ефективної цілісної інституційно та кадрово спроможної системи кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності в Україні, побудованої з урахуванням вимог Угоди про асоціацію та найкращих світових практик у цій сфері (Болгарія, Великобританія, Данія, Італія, Іспанія, Німеччина, Польща, США, Франція, Чехія та ін.), зокрема: уніфікація термінології в національному кримінальному та спеціальному законодавстві з інтелектуальної власності для запобігання проблемам з кваліфікацією злочинів; розширення кількості об'єктів інтелектуальної власності, за посягання на які передбачена кримінальна відповідальність, з метою забезпечення захисту права на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації, який би узгоджувався і з загальновизнаними на міжнародному рівні підходами та принципами; створення єдиного правоохоронного органу в структурі Національної поліції України, якому були б підслідні всі передбачені кримінальним законодавством злочини у сфері інтелектуальної власності, покладення на нього обов'язків окрім розслідування злочинів також ведення відповідної статистики та звітування перед громадянами за проведену роботу; посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності, визначення єдиної методології розрахунку матеріальної шкоди, заподіяної внаслідок вчинення означених злочинів; внесення змін до національного кримінального процесуального законодавства з метою розширення процесуальних повноважень представника (адвоката) потерпілого у злочинах приватного обвинувачення (у сфері інтелектуальної власності); узагальнення слідчої та судової практики стосовно злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності; дослідження питання щодо можливості наділення повноваженнями щодо розгляду та вирішення кримінальних справ стосовно злочинів, що посягають на права інтелектуальної власності, Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності, з метою створення єдиного спеціалізованого судового органу з питань кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності; посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності, визначення єдиної методології розрахунку матеріальної шкоди, заподіяної внаслідок вчинення означених злочинів, закріплення у санкціях ст.ст. 176, 177, 203-1, 229 КК України таких додаткових покарань як конфіскація та знищення фальсифікованої продукції, матеріалів та обладнання, які використовувалися для її виготовлення, з метою відповідності підходам, закріпленим ст. 61 Угоди TRIPS та ст. 237 Угоди про асоціацію; удосконалення механізму здійснення кримінального провадження на підставі угод щодо злочинів у сфері інтелектуальної власності; внесення змін до національного кримінального процесуального законодавства з метою розширення процесуальних повноважень представника (адвоката) потерпілого у злочинах приватного обвинувачення (у сфері інтелектуальної власності), зокрема, можливості участі представника потерпілого як спеціаліста; проведення роз'яснювальної та превентивної роботи з населенням, спрямованої на підвищення обізнаності громадян про обсяг прав інтелектуальної

власності, введення в шкільну програму курсу «Основи права інтелектуальної власності»; забезпечення освіти та підвищення кваліфікації у сфері інтелектуальної власності для працівників правоохоронних, судових органів, органів прокуратури.

Розділ 4 «Кримінологічні заходи забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Загальносоціальні заходи забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності»* стверджується, що у нашій державі на теперішній час не створено єдиної дієвої науково обґрунтованої концепції запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності і, як наслідок, з кожним роком відбувається загострення ситуації зі злочинним порушенням прав інтелектуальної власності в Україні.

Запропоновано в межах загальносоціального різновиду запобіжної діяльності виокремити комплекс заходів, зокрема: 1) організаційних: а) у структурі державних правоохоронних органів створити спеціальні підрозділи; б) запровадити підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів у сфері запобігання комп'ютерному піратству із залученням фахівців захисту прав інтелектуальної власності (наприклад, Науково-дослідний інститут права інтелектуальної власності НАПрН України та ін.); в) передбачити систематичне проведення науково-практичних та інших наукових заходів з питань захисту інтелектуальної власності, у тому числі із залученням представників правоохоронних органів; г) створити єдиний банк даних «контрафакт-фальсифікат», який поєднував би інформаційні ресурси правоохоронних, контролюючих органів і правовласників з метою інформаційного забезпечення аналітичної діяльності на основі формування внутрішніх (відомчих) та зовнішніх (міжвідомчих) інформаційних потоків з координаційною функцією правоохоронних структур; 2) організаційно-технічних: а) запровадження суворого контролю за технологією виготовлення й «чистотою» тиражування продукції інтелектуальної власності; б) поступове запровадження загальнодержавної марки на всіх матеріальних носіях; в) до введення загальнодержавної марки доцільне активне впровадження й стимулювання добровільного маркування продукції або інших засобів ідентифікації (наприклад, приховане маркування, яке не видаляється); 3) правових: а) з метою правового врегулювання питань зберігання та утилізації контрафактної продукції необхідно розробити і прийняти нормативний акт (закон, постанову, розпорядження) який би закріпив такі процедурні заходи; б) розробити Положення про єдиний реєстр правовласників об'єктів авторського права і суміжних прав, а також забезпечити державні експертні установи та обласні експертно-криміналістичні підрозділи зразками легальних екземплярів об'єктів інтелектуальної власності для здійснення порівняльного аналізу в рамках проведення експертиз (досліджень) і методикою їх проведення.

У підрозділі 4.2 *«Спеціально-кримінологічні заходи забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності»* з урахуванням створення нових правоохоронних структур та системних змін у діяльності правоохоронних органів запропоновано віднести ряд інституцій (Головне слідче управління, Департамент карного розшуку, Департамент кіберполіції Національної поліції України) до переліку органів, які уповноважені запобігати злочинам у сфері інтелектуальної власності. Водночас, враховуючи європейський досвід та міжнародну практику, запропоновано створити

у структурі Національної поліції України окремий орган із запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності на базі Департаменту кіберполіції (підтримали 71 % опитаних респондентів). На цій основі забезпечити ефективну взаємодію правоохоронних органів, передбачити проведення міжвідомчих нарад, створення спільних слідчо-оперативних груп для виявлення, розслідування та припинення діяльності організованих злочинних угруповань. З урахуванням результатів соціологічних опитувань пріоритетними заходами організаційного характеру визнано моніторинг судової практики у кримінальних провадженнях за ознаками злочинної діяльності у сфері інтелектуальної власності (38 %), розроблення критеріїв та запровадження системи оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів (33 %), упровадження нових принципів добору, комплектування та підготовки співробітників спеціальних й інших оперативних підрозділів правоохоронних органів, а також підвищення рівня їх матеріального забезпечення та соціального захисту (29 %).

Особлива роль при вирішенні задач спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності повинна бути відведена технічним заходам (включаючи створення сучасних технологій та засобів) захисту об'єктів інтелектуальної власності. Ефективність усієї системи запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності багато в чому залежить від її організації та координації діяльності окремих її ланок. Ця діяльність, крім визначення її цілей і задач, включає інформаційно-аналітичне забезпечення, кримінологічне програмування і планування запобіжних заходів, розстановку наявних сил і засобів, забезпечення їх взаємодії, контроль за виконанням, методичне, кадрове, матеріально-технічне та інше забезпечення. Організація взаємодії суб'єктів запобігання здійснюється як у формі розробки і реалізації програм, так і в формі об'єднання різних органів для практичного вирішення найбільш складних задач. Метою координації діяльності правоохоронних органів є підвищення ефективності запобігання правопорушенням у сфері інтелектуальної власності шляхом розробки і здійснення узгоджених дій щодо своєчасного виявлення, розкриття, припинення і запобігання, усунення причин і умов, що сприяють їх учиненню.

У підрозділі 4.3 *«Індивідуально-профілактичні заходи забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності»* запропоновано під індивідуально-профілактичних заходами запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності розуміти комплекс різноманітних заходів, що ґрунтуються на кримінологічних знаннях про специфічні антисуспільні риси осіб, які порушують авторські права та інші права у сфері інтелектуальної власності; службових осіб; осіб, які сприяють незаконному заволодінню правами інтелектуальної власності, індивідуальному кримінологічному прогнозуванні їхнього виникнення та розвитку і спрямовані на виявлення й припинення, упередження їх формування, вчасну діагностику та нейтралізацію, обмеження можливостей злочинної поведінки.

Варто констатувати, що індивідуально-профілактична робота фактично органами Національної поліції не ведеться. Передумовами для цього є, зокрема, відсутність забезпечення їх фахівцями з інтелектуальної власності, наявний недосконалий правовий механізм у частині забезпечення доказової бази порушень прав інтелектуальної власності та доведення таких порушень. Окрім цього, у

попередні роки порушення у сфері інтелектуальної власності не розглядалися правоохоронними органами в якості пріоритетних. Виняток становить моніторинг веб-сайтів Департаментом Національної поліції з метою виявлення ознак порушення авторського права та суміжних прав, однак доводиться констатувати, що фактично й воно носить поверховий характер і здійснюється майже виключно за заявою правовласника, який самостійно встановлює ознаки порушення а згодом звертається до органів поліції.

Не меншою проблемою є електронна комерція контрафактними товарами через відповідні торговельні майданчики (інтернет-магазини та маркетплейси), проте дані форми порушень прав інтелектуальної власності на торгівельні марки та комерційні (фірмові) найменування лишилися поза межею уваги органів поліції. Не сприяє притягненню порушників до відповідальності й той факт, що розслідування злочинів проти прав інтелектуальної власності належить до підслідності органів поліції, які розслідують також численні загально-кримінальні злочини.

Окрім цього, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК України кримінальні провадження щодо ч. 1 ст. 176 і 177, ст.ст. 203-1, 229, 231, 232 КК України належать до кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення та можуть бути розпочаті слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого. Відтак, в умовах кризи в українській правоохоронній системі правовласник має бути активним у зборі доказової бази щодо порушення його прав та сприяти поліції у зборі доказів. Особливою мірою це стосується доведення факту завдання шкоди, мінімально необхідної для кваліфікації кримінального правопорушення. Водночас, правовласники та організації колективного управління часто позбавлені можливостей фіксування та процесуального закріплення доказів. Відтак, одним із основних критеріїв підвищення ефективності кримінально-правового захисту, нарівні зі змінами законодавства та розробкою методичної бази, має стати посилення теоретичної та практичної підготовки слідчих Національної поліції України та їх взаємодії з правовласниками, а також створення спеціалізованого структурного підрозділу у складі правоохоронних органів із захисту прав інтелектуальної власності.

Серед заходів індивідуальної профілактики, які доцільно застосовувати органами Національної поліції України до осіб, які вчинили або схильні вчиняти злочини у сфері інтелектуальної власності, варто віднести: постановку на профілактичний облік, профілактичну бесіду, офіційне застереження, профілактичну допомогу, притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності, зокрема: а) виявлення осіб, схильних до вчинення аналізованих злочинів; б) вивчення таких осіб шляхом збирання необхідних відомостей про них, отримання інформації про несприятливі фактори навколишнього середовища, які сприяють формуванню у них злочинної мотивації; в) безпосередня профілактична робота з особами, які раніше вчиняли злочинні порушення авторських і суміжних прав, зокрема незаконне відтворення і розповсюдження комп'ютерних програм і баз даних; г) контроль, перевірка та оцінка органами Національної поліції України результатів індивідуальної профілактики, наприклад незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм і баз даних та її коректування.

Виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності, здійснюється, як правило, у процесі безпосередньої перевірки підрозділами органів Національної поліції України учасників ринку інтелектуальної власності. Важливим елементом такої діяльності є вчасне отримання інформації про таких осіб.

Розділ 5 «Концептуальні засади забезпечення захисту прав інтелектуальної власності в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 *«Організаційні засади забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності в Україні»* констатується, що такі засади захисту варто розглядати у двох аспектах: 1) як цілеспрямовану діяльність з організації процесу запобігання злочинам; 2) як результат такої діяльності, що виражається у створенні впорядкованої та взаємоузгодженої системи суб'єктів запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності, функціонування яких обумовлено досягненням спільної мети.

Складовими елементами організаційного забезпечення запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності визначено: систему суб'єктів організаційного забезпечення (державні та недержавні органи, установи й організації, до компетенції яких входить запобігання злочинам та які здійснюють управління, координацію та взаємодію суб'єктів зазначеної діяльності в межах своїх повноважень); його об'єкт (діяльність суб'єктів запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності, яка пов'язана з використанням та розподіленням кадрових, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів у вказаній сфері); мету та принципи такої діяльності; форми і методи організаційного забезпечення запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності; систему конкретних організаційних заходів запобігання.

Функціональними цілями організаційного забезпечення запобігання злочинам визначено: побудову ефективної системи суб'єктів запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності та визначення їх компетенції у вказаній сфері; визначення форм і методів запобігання злочинам, які конкретизуються у відповідних практичних заходах; забезпечення взаємодії суб'єктів запобігання злочинам з метою більш ефективного досягнення цілей цієї діяльності; визначення методів контролю за вказаною діяльністю; забезпечення прогнозування та послідовного планування заходів запобігання злочинам з урахуванням змін у структурі та динаміці злочинності у сфері інтелектуальної власності; розробку та втілення у життя ідеологічних основ запобігання злочинам.

У підрозділі 5.2 *«Взаємодія правоохоронних органів України та інших суб'єктів у виявленні та припиненні злочинів у сфері інтелектуальної власності»* запропоновано взаємодію правоохоронних органів України з іншими суб'єктами у запобіганні злочинам у сфері інтелектуальної власності розуміти як передбачену чинним законодавством та угоджену за часом, місцем і послідовністю проведення систему певних взаємодоповнюючих дій, направлених на реалізацію повноважень уповноважених підрозділів у цій сфері з використанням можливостей інших суб'єктів, зокрема підрозділів Національної поліції, інших правоохоронних органів і органів державної влади та місцевого самоврядування, міжнародних і неурядових організацій, окремих громадян, а також закордонних правоохоронних та інших органів.

На державному рівні у запобіганні злочинам у сфері інтелектуальної власності необхідно запровадити дієвий механізм взаємодії між Верховною Радою України і Президентом України як такими, що визначають державну політику у сфері захисту інтелектуальної власності, Кабінетом Міністрів України як таким, що забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері, а також Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією, Департаментом розвитку сфери інтелектуальної власності Мінекономрозвитку, Державною організацією «Національний офіс інтелектуальної власності», Державним підприємством «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент); Державною інноваційною фінансово-кредитною установою; Державною організацією «Українське агентство з авторських та суміжних прав», як такими, що здійснюють контроль за додержанням законів у цій сфері.

У запобіганні злочинам у сфері інтелектуальної власності взаємодія підрозділів Національної поліції повинна передбачати співробітництво з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, які в силу специфіки своєї діяльності теж докладають зусиль щодо боротьби з порушенням інтелектуальних прав. До таких, насамперед, слід віднести Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ); Європейську патентну організацію (відомство); Міжнародний союз по охороні промислової власності; Асоціацію власників інтелектуальної власності (ІРО); Організацію з безпеки і співробітництва в Європі, міжнародну регіональну організацію – «Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ».

Організація взаємодії оперативних підрозділів з правоохоронними органами інших держав забезпечується через Департамент міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МВС і Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції. Така взаємодія може відбуватись, зокрема, у формі обміну оперативною значимою, криміналістичною та іншою інформацією про злочини, обміну архівною інформацією, виконання запитів та доручень, взаємного сприяння в проведенні оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій, спільного здійснення спеціальних операцій, а також обміну досвідом роботи та проведення міжвідомчих наукових досліджень з питань запобігання злочинам. При цьому використовуються можливості Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерполу, членом якої є Україна, а також Європейської поліцейської установи (Європолу), з якою у нас чинною є Угода про оперативне та стратегічне співробітництво.

У підрозділі 5.3 *«Шляхи удосконалення забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності в Україні»* наголошено на тому, що, незважаючи на наявні досягнення у сфері інтелектуальної власності в минулі десятиріччя, Україна продовжує стикатися з рядом проблем, що відносяться до даної сфери: недостатнім освоєнням результатів інтелектуальної творчості та інноваційної діяльності, що становить основу конкурентоспроможної знаннєвої, цифрової економіки; вкрай низьким використанням малими і середніми підприємствами потенціалу інтелектуальної власності; недостатньо ефективним рівнем державного управління у сфері правової її охорони, обумовленим незавершеністю інституційної реформи у цій сфері; низьким рівнем взаємодії державних, професійних та громадських

інституцій у сфері правової охорони й захисту інтелектуальної власності; високим рівнем піратства і контрафакції, який представляє підвищений ризик для економічної безпеки країни та здоров'я вітчизняного споживача; недостатньою участю правовласників об'єктів інтелектуальної власності у діях із захисту прав інтелектуальної власності, що значно знижує ефективність застосування заходів щодо захисту прав інтелектуальної власності; незавершенням процесу створення спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності; патентним тролінгом; відсутністю прозорості в діяльності організацій по колективному управлінню авторськими і суміжними правами; відсутністю послідовної політики у сфері інтелектуальної власності в системі науки й освіти низьким рівнем культури у сфері інтелектуальної власності тощо. У підсумку, інтелектуальна власність в Україні доки не розглядається як один із ключових факторів в економічному, соціальному й культурному розвитку країни. Цим обґрунтовується необхідність приділення уваги Уряду України захисту особистих прав і свобод людини і громадянина від вчинення протиправних діянь. Для вирішення зазначеної проблеми пропонується постановою Кабінету Міністрів України затвердити Стратегію розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2025 року та на її виконання Державну соціальну програму захисту сфери інтелектуальної власності на період до 2025 року, тобто терміном дії 5 років. Метою Програми визначаємо запобігання правопорушенням у сфері інтелектуальної власності, підвищення ефективності роботи з встановлення винних у їх вчиненні осіб та притягнення їх до передбаченої чинним законодавством відповідальності, а також кардинальні зміни, спрямовані на використання інтелектуальної власності в якості стратегічного ресурсу в системі формування національного багатства та підвищення конкурентоспроможності економіки нашої країни, прискорення інноваційного розвитку та інтеграції України у міжнародний економічний простір.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему визначення теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності. Найголовніші з них такі:

1. Право інтелектуальної власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають і розвиваються в процесі створення, використання, охорони об'єктів інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності в суб'єктивному значенні – це право особи на володіння, користування, розпорядження результатами інтелектуальної, творчої діяльності, які належать йому на відповідних правових підставах. Зміст права інтелектуальної власності складають особисті немайнові і майнові права відповідних суб'єктів права інтелектуальної власності, які конкретизуються законодавством щодо певних об'єктів.

Право інтелектуальної власності залежно від характеру інтелектуальної діяльності поділяється на: право промислової власності, в якому можна виділити патентне право, та право на засоби індивідуалізації товарів та послуг; авторське право; суміжні права.

2. Виокремлено історичну періодизацію становлення системи запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності: 1) 911 р. – II пол. XIV ст. – зародження правової охорони інтелектуальної власності у Стародавньому світі. Творці інтелектуальних продуктів прагнули самостійно захиститися від несумлінних користувачів шляхом поширення звичаю ставити клеймо на вироби, а інтелектуальна власність не була предметом ринку; 2) II пол. XIV ст. – 1846 р. – нормативне закріплення й становлення правової охорони творів науки, літератури і мистецтва у формі привілеїв; 3) 1846 р. – 1917 р. – законодавче закріплення захисту інтелектуальної власності, встановлення кримінальної відповідальності за її порушення; 4) 1917 – 1990 р. – деталізація норм кримінальної відповідальності; 5) 1990 р. – наш час – сучасний період розвитку кримінальної відповідальності у сфері інтелектуальної власності, формування нової системи запобігання злочинам, імплементація міжнародних договорів, які визначають правову охорону об'єктів інтелектуальної власності, адаптація правоохоронної системи й імплементація зарубіжного досвіду.

Аналіз стану законодавчого регулювання відносин у сфері охорони прав інтелектуальної власності свідчить, що реалізація державної політики спрямована на охорону і захист особистих немайнових прав та майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності. Для забезпечення ефективного правового механізму інтелектуальної власності визначальне значення має законодавче регулювання. Норми права інтелектуальної власності містяться у численних нормативно-правових актах різної юридичної сили, які регулюють правові режими різних об'єктів інтелектуальної власності, що потребує поетапної їх систематизації за окремими інститутами об'єктів права інтелектуальної власності: авторського права і суміжних прав; об'єктів промислової власності; засобів індивідуалізації учасників господарського обороту; охорони прав на сорти рослин та породи тварин.

3. Доведено, що кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації повинна ініціюватися виключно у випадку вчинення найбільш суспільно небезпечних посягань, які не лише спричиняють шкоду володільцеві таких прав, а й є небезпечними для держави і суспільства в цілому. Кримінально-правовий захист забезпечується нормами ст. 176 (Порушення авторського права і суміжних прав), ст. 177 (Порушення прав на винахід, корисну модель), ст. 203-1 (Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва), ст. 229 (Незаконне використання знаку для товарів і послуг, фірмового найменування), ст. 216 (Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок), ст. 231 (Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю), ст. 232 (Розголошення комерційної таємниці) КК України. Водночас, існує проблема відсутності систематизації кримінально-правових норм, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності, узгодженого понятійного

апарату у сфері інтелектуальної власності та недосконалості законодавчої техніки у викладенні відповідних статей КК України щодо кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності, внаслідок чого питання щодо віднесення тих чи інших складів злочинів до вказаної категорії викликає складнощі на практиці. Фактором, який ускладнює кваліфікацію конкретних посягань на інтелектуальну власність як злочинів, є відмінності в термінології Кримінального та Цивільного кодексів України, а також спеціальних законів у цій сфері щодо конкретних об'єктів. Має місце також проблема об'єктивної сторони наведених злочинів.

4. Встановлено, що у 2013 р. було зареєстровано 897 злочинів проти інтелектуальної власності, 2014 р. – 664, 2015 р. – 1 336, 2016 р. – 1 058, 2017 р. – 923, 2018 р. – 1 330, 2019 р. – 1 654. За останні роки їх абсолютна кількість зросла більше ніж удвічі (з 664 до 1 654) у зв'язку з підсиленням уваги органів держави до проблем злочинності у сфері інтелектуальної власності (створення відповідних центральних органів виконавчої влади, підрозділів правоохоронних органів тощо). Отримані кримінологічні показники також засвідчили, що злочинність у сфері інтелектуальної власності має високий рівень латентності (80–90 %)

Визначено географічні особливості злочинів проти інтелектуальної власності. Виявлено, що 34 % з них вчиняються у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Харківській та Одеській областях і місті Києві – регіонах, в яких сконцентрований інтелектуальний та виробничий потенціал України. Встановлено, що злочини проти інтелектуальної власності у 10 % випадків вчиняються організованими групами осіб, а рівень організованості та професіоналізму злочинців постійно зростає.

5. Встановлено, що загальними об'єктивними детермінантами є економічні, політичні, соціальні, правові та організаційні фактори. До спеціальних об'єктивних детермінант цих злочинів віднесено високу латентність злочинів (82 % злочинів залишаються невиявленими) цього виду, послаблення виховних засад, занепад суспільної моралі і поширення правового нігілізму населення щодо результатів інтелектуальної творчої діяльності людини, психологічні, технічні та фізичні детермінанти. Загальними суб'єктивними детермінантами злочинів проти інтелектуальної власності визначено неналежну професійну підготовку працівників тих підрозділів правоохоронних органів, які розслідують ці злочини, відсутність належного методичного забезпечення оперативних підрозділів Національної поліції України із запобігання, виявлення та припинення злочинів проти інтелектуальної власності, недоліки технічного та інформаційного забезпечення цих підрозділів. Доведено, що спеціальними суб'єктивними детермінантами злочинів проти інтелектуальної власності є неналежна оперативно-агентурна робота, відсутність активної позиції правовласників щодо захисту своєї інтелектуальної власності

6. Створено узагальнюючий кримінологічний портрет злочинця у злочинах проти інтелектуальної власності. Визначено, що майже 89 % випадків злочини цієї групи вчиняються чоловіками віком близько 30–35 років, більше половини з яких неодружені, мають вищу або середню освіту, трохи менше половини з яких були офіційно працевлаштовані, хоча більше половини з них є працездатними, і на момент скоєння злочину мали професію або навчалися. У 93 % випадків особи, які вчинили злочини проти інтелектуальної власності, не мали кримінального минулого, майже 60 % з них вчинювали їх самостійно і лише 11,8 % – у складі

організованої групи або злочинної організації. 100 % злочинців були визнані судом осудними, 45 % – засуджені. З'ясовано, що злочинці у злочинах проти інтелектуальної власності у своїй більшості мислячі, творчі люди, у свідомості і поведінці яких, на жаль, переважають почуття помсти, заздрості і бажання довести своєму оточенню власне лідерство. Головною мотивацією їх вчинків є прагнення збагачення навіть під загрозою кримінального покарання.

7. Враховуючи зарубіжний досвід кримінальної відповідальності у сфері інтелектуальної власності та виходячи з положень статей 15, 39, 40, 41 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (1993), розмір завданої суб'єкту авторського права матеріальної шкоди в її цивільно-правовому розумінні (значенні), на нашу думку, має визначатись як сума коштів (винагороди), яку б отримав (мав отримати) суб'єкт авторського права на комп'ютерні програми і баз даних у разі, якщо б зазначені у диспозиції ст. 176 КК України дії були вчинені з дотриманням чинного законодавства України, яке визначає (регламентує) їх вчинення, тобто як сума втраченої (упущеної) вигоди. Для точного та об'єктивного визначення розміру цієї матеріальної шкоди, з нашої точки зору, варто призначати судову експертизу.

З метою удосконалення ст. 176 КК України, примітку до цієї статті слід доповнити першим абзацом такого змісту: «Розмір завданої суб'єкту авторського права матеріальної шкоди визначається як сума коштів (винагороди), яку б отримав (мав отримати) суб'єкт авторського права у разі, якщо б зазначені у диспозиції ст. 176 КК України дії були вчинені з дотриманням чинного законодавства України, тобто як сума втраченої (упущеної) вигоди».

Матеріальна шкода повинна бути завдана саме суб'єктам авторського права, які мають бути визнані потерпілими та/або цивільними позивачами у відповідній кримінальній справі по обвинуваченню за ст. 176 КК України. Тому запропоновано ч. 1 ст. 176 КК України викласти у такій редакції: «Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав фізичної або юридичної особи, які набули таких прав за законом або договором, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі...».

8. На підставі вивчення досвіду Болгарії, Великобританії, Данії, Італії, Іспанії, Німеччини, Польщі, США, Франції, Чехії та деяких інших країн, що мають певні досягнення у запобіганні злочинам у сфері інтелектуальної власності, а також досвіду Європейського Союзу та Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу), зроблено висновки про необхідність комплексного підходу до боротьби зі злочинністю у сфері інтелектуальної власності, що полягає у взаємодії державних органів, громадськості та виробників інтелектуальної продукції.

З урахуванням зарубіжного досвіду, стану і перспектив розвитку організованої та професійної злочинності, визначено напрями поетапного запровадження у вітчизняному правовому полі модель поліцейської діяльності, керованої аналітикою, що включає: відповідну нормативно-правову базу; інформаційні ресурси та системи їх наповнення; системи оцінювання джерел та достовірності інформації; спеціальне програмне забезпечення (IBM i2 ANB, Palantir) з його

поступовою інтеграцією з інформаційними ресурсами МВС України, Національної поліції та іншими джерелами інформації; цільові тренінги для поліцейських-аналітиків у системі підготовки (спеціалізації) та підвищення кваліфікації на базі закладів вищої освіти МВС; стандартизацію форм аналітичних продуктів тощо.

9. Найбільш перспективний підхід до захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет в Україні передбачав би: напрацювання та запровадження ефективних засобів надання доступу до легітимного контенту і введення в обіг «сирітських» творів, творів, що відсутні у комерційному обігу, підтримку створення національних порталів надання послуг з доступу до творів та фонограм і безоплатного доступу, удосконалення діяльності організацій колективного управління та інших ініціатив, що реалізуються на цей час ЄС; щодо запровадження моделі захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет: доцільним було б передбачення надіслання повідомлення про порушення провайдеру послуг з можливістю зустрічного повідомлення користувача сайту (власника веб-сторінки, власника веб-сайту) про відсутність порушень і розгляд у цьому випадку справи у судовому або адміністративному порядку.

10. До основних заходів загальносоціального запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності віднесено: 1) систематичне виявлення та аналіз факторів, які сприяють вчиненню злочинів у сфері інтелектуальної власності, розробка заходів щодо їх усунення, нейтралізації чи позитивного перетворення; 2) вивчення протиріч і конфліктів на загальносоціальному рівні, які призводять до виникнення і реалізації злочинних намірів, а також до формування особи злочинця, який вчиняє злочини у сфері інтелектуальної власності; 3) обов'язкове залучення до діяльності із запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності громадських об'єднань і підрозділів Державної служби інтелектуальної власності України; 4) систематичне інформування громадян (споживачів) – потенційних жертв злочинів у сфері інтелектуальної власності про способи вчинення таких злочинів, заходи запобігання зазначеним злочинним проявам, ознаки контрафактної продукції.

11. До основних заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності віднесено: а) економічні (контроль за дотриманням законодавства у сфері обігу інтелектуальної власності); б) удосконалення системи економічного аналізу та обліку, використання сучасних інструментів ринкових відносин у процесі запобігання; в) соціально-політичні (боротьба з впливом криміногенних факторів, посилення активності громадян у правоохоронній діяльності, сприяння розвитку запобіжних функцій соціальних громад); г) державно-правові (ефективна профілактична діяльність державних органів, установ, організацій та службових осіб, розвиток та вдосконалення законодавства, поліпшення правозастосовної діяльності); д) соціально-психологічні (подолання антисуспільної психології, сприяння морально-психологічній нетерпимості до правопорушників, формування здорової моральної атмосфери в трудових колективах, утвердження соціально позитивних моральних міжособистісних стосунків); є) культурно-виховний (підвищення рівня моральної та правової культури населення, формування поваги до норм моралі та права); ж) спеціальні (вдосконалення профілактичної діяльності державних органів, до функцій яких належить боротьба зі злочинністю у сфері обігу інтелектуальної власності).

12. Ознаками індивідуально-профілактичного запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності є: 1) сукупність загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання, що адаптовані до особливостей поведінки конкретної особи, до якої застосовуються, та суб'єктів, що здійснюють такі заходи; 2) пристосованість зазначених заходів до морально-психологічних властивостей певної службової особи (корупціонера) або особи, яка безпосередньо вчиняє такі злочини (особа злочинця); 3) проведення таких заходів запобігання державними та спеціально уповноваженими недержавними установами. До таких установ належать передусім правоохоронні органи, для яких здійснення заходів щодо запобігання усіх видів злочинів є одним із функціональних обов'язків. Серед недержавних установ можна назвати громадську організацію «Центр протидії корупції» або Департамент захисту інтелектуальної власності Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

13. Головними напрямками удосконалення організаційного забезпечення запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності є: а) формування чіткої та несуперечливої кримінально-правової політики запобігання злочинам, яка є правовою і методологічною основою організаційного забезпечення; б) продовження реформи системи запобігання злочинам в Україні. Досягнення системності організаційного забезпечення захисту сфери інтелектуальної власності можливо досягти лише шляхом формування ефективної системи суб'єктів захисту та запобігання злочинам з розвинутими комунікативними зв'язками між останніми; в) поліпшення ресурсного та кадрового забезпечення системи захисту сфери інтелектуальної власності; г) запровадження засобів інформатизації. Розширення використання технічних інновацій під час виконання задач визначеними органами Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, правоохоронними органами при фіксації, розслідуванні й оформленні правопорушень (планшетів, підключених до загальних інформаційних правоохоронних систем; портативних банківських терміналів; сканерів відбитків пальців; тощо) спростить зазначені процедури та стане превентивним засобом щодо вчинення правопорушень. Крім того, за досвідом іноземних країн прозорість фіксації правопорушень за допомогою новітніх технологій знижує рівень корумпованості правоохоронної системи і дозволяє зробити її роботу більш продуктивною; д) розширення міжнародної координації у сфері захисту об'єктів інтелектуальної власності, залучення іноземних партнерів; ж) розширення використання потенціалу інститутів громадянського суспільства.

14. Підрозділи Національної поліції України у запобіганні злочинам у сфері інтелектуальної власності, що взаємодіють з органами державної влади, повинні визначати та реалізовувати державну політику у цій сфері. Крім того, при взаємодії з правоохоронними органами інших країн використовуються можливості Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України і Департаменту міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МВС. Міжнародне співробітництво здійснюється через Інтерпол та Європол, з яким укладено Угоду про оперативне та стратегічне співробітництво. У запобіганні злочинам у сфері інтелектуальної власності необхідно забезпечити взаємодію з неурядовими та міжнародними організаціями.

15. Запропоновано авторський проект Стратегії захисту сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2025 року та на її виконання – Державну соціальну програму захисту сфери інтелектуальної власності на період до 2025 року. Впровадження Національної стратегії сприятиме подальшому розвитку та функціонуванню системи інтелектуальної власності на якісно новому рівні та надасть змогу забезпечити: сприяння покращенню конкурентоспроможного підприємницького середовища, яке базується на результатах інтелектуальної діяльності, що сформує належні умови для переходу до інноваційної моделі економічного зростання країни; зростання інституційного та функціонального потенціалу Національної системи інтелектуальної власності; здійснення якісної організації та координації діяльності державних органів, установ та організацій, що наділені функціями та відповідальністю у сфері інтелектуальної власності, зміцнення їхніх взаємозв'язків для забезпечення; дотримання прав інтелектуальної власності, запобігання контрафакції та піратства і боротьби з цими явищами; стимулювання створення, правового захисту та правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності в якості стратегічного інструменту формування умов для переходу до інноваційної моделі зростання економіки як надважливого кроку для побудови постіндустріального суспільства; виконання Державною службою функцій Міжнародного пошукового органу та Органу міжнародної попередньої експертизи на високому якісному рівні; впровадження сучасних інформаційних технологій, удосконалення інформаційного забезпечення в сфері інтелектуальної власності; забезпечення доступу широкому колу громадськості до інформації, пов'язаної з різними аспектами набуття, здійснення, захисту та дотримання прав інтелектуальної власності; удосконалення національного законодавства в сфері інтелектуальної власності у відповідності до європейських норм і стандартів для забезпечення надійного захисту прав інтелектуальної власності та зменшення обсягу правопорушень у цій сфері; розширення ринку та зростання капіталізації інтелектуальної власності, що відповідає рівню постіндустріального суспільства; зростання привабливості та престижу творчої, інтелектуальної діяльності, створення сприятливого інноваційного клімату; зростання іміджу нашої країни як правової держави, в якій здійснюється ефективний захист прав інтелектуальної власності, що буде сприяти залученню іноземних інвестицій; створення ефективних механізмів забезпечення інтелектуальної безпеки в країні для надійного розвитку та збереження українського інтелекту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Топчій В. В. Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 408 с.

Рецензія:

Удалова Л. Д. Правові й організаційні засади запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні: концептуальне бачення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 145–146.

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика стану злочинності у сфері інтелектуальної власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Випуск 40. Том 3. С. 127–130.
2. Топчій В. В. Авторське і суміжне права: кримінально-правова охорона. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1 (16). Том 2. С. 248–251.
3. Топчій В. В. Захист інтелектуальної власності від контрафакту в Україні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Випуск 4-5 (8-9). С. 105–109.
4. Топчій В. В. Штучний інтелект у кримінальному законодавстві України як вид інтелектуального продукту. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). Серія «Право»*. 2018. Випуск 1-2 (10-11). С. 156–164.
5. Топчій В. В., Тичина Д. М. Запобігання використанню сучасних інформаційних технологій у злочинних цілях. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1 (62). С. 159–166.
6. Джу́жа О. М., Топчій В. В. Проблеми забезпечення охорони інтелектуальної власності в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 13–24.
7. Топчій В. В. Особливості інституту інтелектуальної власності у кримінально-правовому розумінні та значенні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 187–190.
8. Топчій В. В. Характеристика кримінально-правової охорони авторського права і суміжних прав. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 75–78.
9. Топчій В. В. Сучасний стан злочинності в Україні у сфері інтелектуальної власності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 3. С. 48–50.
10. Топчій В. В. Генезис основ кримінально-правового захисту права інтелектуальної власності в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 6. С. 194–200.
11. Топчій В. В. Проблеми кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Том 30 (69). № 2. С. 110–113.
12. Топчій В. В. Кримінально-правова політика держави у сфері захисту права інтелектуальної власності в Україні. *Соціологія права*. 2019. Випуск 4 (29). С. 81–86.
13. Топчій В. В. Деякі аспекти співвідношення понять і термінів у сфері кримінально-правового захисту права інтелектуальної власності в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2019. № 6. С. 424–427. URL: http://www.pap.in.ua/6_2019/109.pdf.
14. Топчій В. В. Географія злочинності у сфері інтелектуальної власності в

Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4 (29). Том 1. С. 148–152.

15. Topchiy V. V. Definition of categories in the field of intellectual property in criminal legal understanding. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Випуск 60. С. 151–154.

**Статті у наукових періодичних виданнях інших держав
з напряму, з якого підготовлено дисертацію:**

1. Topchiy V. Artificial intelligence in criminal legislation of Ukraine. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. Scientific Journal*. Volume 26, Number 2, 2018. P. 281–284.

2. Topchiy V. Criminal and legal protection of copyright and related rights. *Jurnalul juridicnational: teorie și practică*. 2018. № 6 (34). P. 182–184.

3. Topchiy V. The state of crime in Ukraine in the field of intellectual property. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 6. P. 200–203.

4. Topchiy V. The historical development of the criminal and legal protection of intellectual property rights in Ukraine. *Bulletin of Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University*. 2018. № 4 (40). P. 31–33.

5. Topchiy V. Issues of criminal and legal protection of intellectual property in Ukraine. *Bulletin of Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University*. 2019. № 1 (41). P. 28–31

6. Topchiy V. The development of the criminal and legal protection of the intellectual property rights in Ukraine. *Legea si viata*. 2019. № 1/2 (325). Ianuarie. P. 123–126.

Праці апробаційного характеру:

1. Топчій В. В. Реформування правоохоронної системи та її результати для євроінтеграції України // Державо- та правотворчі традиції українського народу (до 150-річчя М. С. Грушевського): зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Ірпінь, 23 листопада 2016 р.) / За заг. ред. А.Є. Шевченка. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 292–293.

2. Топчій В. В. Кримінально-правова охорона інституту інтелектуальної власності // Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 23–24 березня 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2018. С. 106–107.

3. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика правової охорони інтелектуальної власності в Україні // Проблеми реформування кримінальної юстиції України: зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конференції, (м. Чернівці, 17–18 травня 2018 р.). Чернівці, 2018. С. 215–219.

4. Топчій В. В. Кримінально-правова охорона державної таємниці у забезпеченні національної безпеки України // Моніторинг реалізації законодавства України про національну безпеку: сучасні виклики та реалії: зб. матер. допов. і тез Міжн. наук.-практ. конференції (м. Київ, 27 вересня 2018 р.). Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. С. 359–362.

5. Топчій В. В. Кримінально-правові ознаки особи, засудженої за злочини у сфері інтелектуальної власності // Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 26-27 жовтня 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2018. С. 108–109.

6. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика співвідношення злочинів у сфері інтелектуальної власності в Україні // Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє: Міжнар. наук.-практ. конференція (м. Харків, 2–3 листопада 2018 р.). Х: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 124–126.

7. Топчій В. В. Класифікація та типологія злочинця у сфері інтелектуальної власності // Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 2–3 листопада 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 94–95.

8. Топчій В. В. Теоретичні аспекти запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності // Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку правової системи: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 8-9 листопада 2018 р.). Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С. 183–185.

9. Топчій В. В. Правові заходи попередження правопорушень у сфері інтелектуальної власності // Одеські юридичні читання: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Одеса, 9 листопада 2018 р.). Одеса, 2018. С. 120–122.

10. Топчій В. В. Повноваження поліції у сфері захисту інтелектуальної власності // Права та обов'язки людини у сучасному світі: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Одеса, 9-10 листопада 2018 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. Ч. 2. С. 73–75.

11. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють злочини у сфері інтелектуальної власності // Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки: Міжнар. наук.-практ. конференція (м. Київ, 9-10 листопада 2018 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 85–87.

12. Топчій В. В. Практика призначення покарання за злочини у сфері інтелектуальної власності // Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 16-17 листопада 2018 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. Ч. 1. С. 80–82.

13. Топчій В. В. Кримінально-правова характеристика та захист права інтелектуальної власності в Україні // Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Харків, 16-17 листопада 2018 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. Ч. 1. С. 120–123.

14. Топчій В. В. Склади злочинів проти інтелектуальної власності: кримінально-правовий аспект // Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: матер. Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 23-24 листопада 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. Ч. 3. С. 78–80.

15. Топчій В. В. Корупція у сфері інтелектуальної власності // Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки: збірн. тез допов. II Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Ірпінь, 23 листопада 2018 р.): у 2-х ч. Ірпінь: Університет ДФС України, 2018. Ч. 2. С. 153–154.

16. Топчій В. В. Соціально-демографічна характеристика осіб, що вчиняють злочини у сфері інтелектуальної власності // Модернізація законодавства та правозастосування: вимоги часу: зб. матер. Міжнар. юрид. наук.-практ. конференції (м. Київ, 6 грудня 2018 р.). К.: Видавничий дім «АртЕк», 2018. С. 217–218.

17. Топчій В. В. Захист права інтелектуальної власності у механізмі запобігання корупції // Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 грудня 2018 р.). Київ: Нац.акад.внутр.справ, 2018. Ч. 2. С. 288–290.

18. Топчій В. В. Кримінально-правова політика у сфері охорони інтелектуальної власності // Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1-2 березня 2019 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 92–95.

19. Топчій В. В. Історичні та правові засади запобігання порушенню авторського права // III Всеукраїнські науково-правові читання пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник: зб. матеріалів / за заг. ред. А.Є. Шевченка. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 56–61.

20. Топчій В. В. Стан злочинності у сфері інтелектуальної власності // Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки: зб. тез Податкового конгресу (м. Ірпінь, 12 грудня 2019 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 126–129.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Кримінологія: академічний підручник / Богатирьов І. Г., Джужа О. М., Топчій В. В. та ін.: за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Чернівці: Технодрук, 2020. 336 с.

2. Topchiy V. V. Theoretical and practical fundamentals of prevention of crimes in the field of intellectual property in Ukraine. *European vector of contemporary jurisprudence: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: collective monograph*. Sandomierz, Poland: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Volume 1. P. 387–419.

АНОТАЦІЇ

Топчий В. В. Теорія та практика запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Університет державної фіскальної служби України, Київ, 2020; Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню криминологічних проблем запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні. Уперше поставлено й вирішено наукову проблему розроблення цілісного доктринального підходу до формування концепції запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності, що надало можливість обґрунтувати пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства та практики його застосування правоохоронними органами України. З'ясовано сучасний стан наукових досліджень та обґрунтовано доктринальні підходи до визначення сфери інтелектуальної власності. Розкрито зміст детермінант, що сприяють криміналізації цієї сфери суспільних відносин. Охарактеризовано структуру та динаміку розглядуваної категорії злочинів. Запропоновано концептуальне бачення шляхів реалізації правових та організаційних заходів запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності на загальнодержавному, спеціально-криминологічному та індивідуально-профілактичному рівнях.

Ключові слова: інтелектуальна власність, злочини у сфері інтелектуальної власності, криминологічна характеристика, детермінанти злочинності, особа злочинця, віктимологія, міжнародне співробітництво, правоохоронні органи, запобігання злочинам, захист.

Топчий В. В. Теория и практика предупреждения преступлений в сфере интеллектуальной собственности в Украине. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук (доктора наук) по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» (081 – право). – Университет государственной фискальной службы Украины, Киев, 2020; Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2020.

Диссертация посвящена комплексному исследованию криминологических проблем предупреждения преступлений в сфере интеллектуальной собственности в Украине. Впервые поставлена и решена научная проблема разработки целостного доктринального подхода к формированию концепции предупреждения преступлений в сфере интеллектуальной собственности, что позволило обосновать предложения, направленные на совершенствование законодательства и практики его применения правоохранительными органами Украины. Выяснено современное состояние научных исследований и обоснованы научные подходы к определению

сферы интеллектуальной собственности. Раскрыто содержание детерминант, способствующих криминализации этой сферы общественных отношений. Охарактеризованы структура и динамика рассматриваемой категории преступлений. Предложено концептуальное видение путей реализации правовых и организационных мер предупреждения преступлений в сфере интеллектуальной собственности на общегосударственном, специально-криминологическом и индивидуально-профилактическом уровнях.

Выделены основные этапы развития правонарушений в сфере интеллектуальной собственности и генезис криминологических взглядов на этот социально-правовой феномен в мировом и отечественном измерениях, а на этой основе – ключевые тенденции его прогнозируемого развития, в частности обнаружено корреляционные связи между интенсивностью глобализационных процессов и отрицательными показателями динамики преступности. Осуществлена теоретическая классификация преступлений в сфере интеллектуальной собственности, в зависимости от криминализации общественно опасных деяний в национальном уголовном законодательстве и международных правовых актах, на те, которые связаны с созданием и функционированием организованных преступных группировок.

На основании проведенного исследования установлено место предупреждения преступлений в сфере интеллектуальной собственности в системе национальной безопасности страны, которое заключается в реализации на общегосударственном и отраслевом (межотраслевом) уровне комплекса уголовно-правовых и криминологических мер с целью анализа криминологической ситуации, характеризующий рынок интеллектуальной собственности, выявление и устранение детерминантов, которые способствуют совершению правонарушений, изобличению лиц (преступных групп и объединений), которые совершают преступления, прекращение преступных действий на стадиях подготовки или покушения, а также предотвращение (минимизация) их негативных последствий (возмещение убытков, восстановление прав) для граждан, общества и государства.

По результатам исследования сформулированы и обоснованы ряд теоретических и практических выводов, разработаны предложения по совершенствованию действующего законодательства в части предупреждения преступлений в сфере интеллектуальной собственности в Украине. Разработана и предложена Стратегия защиты сферы интеллектуальной собственности на период 2021–2025 годы, которая определяет видение и перспективы национальной системы защиты интеллектуальной собственности, стратегические цели, пути их достижения и действия по их реализации, а на ее выполнение – Государственная социальная программа защиты сферы интеллектуальной собственности на период до 2025 года, которая содержит механизмы защиты нарушенных прав интеллектуальной собственности, привлечения виновных к ответственности, а также возможность совершения превентивных мер по недопущения нарушения таких прав и стимулирует субъектов на создание и регистрацию (патентование) произведений авторского права и объектов промышленной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, преступления в сфере интеллектуальной собственности, криминологическая характеристика,

детерминанты преступности, личность преступника, виктимология, международное сотрудничество, правоохранительные органы, предотвращение преступлений, защита.

Topchii V. V. Theory and practice of prevention of crimes in the sphere of intellectual property in Ukraine. – *The qualification scientific work published as manuscript.*

The Thesis for Scientific Degree of Doctor of Law (Dr. hab.), Specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – University of the state fiscal service of Ukraine, Kyiv; Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2020.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of criminological problems of prevention of crimes in the sphere of intellectual property in Ukraine. For the first time, the scientific problem of developing a holistic doctrinal approach to the formation of the concept of prevention of crimes in the sphere of intellectual property identified and solved, which has allowed justified proposals aimed at improving the legislation and practice of its application by law enforcement agencies of Ukraine. The current state of scientific research clarified and scientific approaches to defining the sphere of intellectual property have been justified. The content of determinants contributing to the criminalization of this sphere of social relations revealed. The structure and dynamics of the category of crimes under consideration are describe. A conceptual vision of ways to implement legal and organizational measures to prevent crimes in the sphere of intellectual property at the national, special-criminological and individual-preventive levels proposed.

Key words: intellectual property, crimes in the sphere of intellectual property, criminological characteristics, determinants of crime, identity of the offender, victimology, international cooperation, law enforcement agencies, prevention of crimes, protection.

Підписано до друку 21.09.2020 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60х84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.